

KOVÁTS ANDRÁS

NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓRÓL

EGY DOKUMENTUMFILM-GYŰJTEMÉNY KAPCSÁN

A migrációt napjainkban gyakran emlegetik olyan modern jelenségként, ami korunk társadalmának egyik legnagyobb kihívása. A migránsok helyzete egyre többször kerül szóba politikai és szakmai viták során, sajtóhírek, filmek, szépirodalmi művek és személyes élményeink is gyakran kapcsolatba hozhatók a migráció egy-egy aspektusával. Annak ellenére, hogy nap mint nap szembe-sülünk migrációval kapcsolatos hírekkel, a migráció okozta vélt vagy valós gazdasági, politikai vagy kulturális problémákról szóló híradásokkal, a jelenség egyáltalán nem újkeletű, és napjaink migrációs folyamatai meglepő hasonlóságot mutatnak az évtizedekkel vagy akár évszázadokkal ezelőtti jelenségekkel.

Kevés ember él ma a világon, akinek a családjában vagy felmenői között ne akadna valaki, aki maga is migráns. Észak- és Dél-Amerika országaiban, valamint Ausztráliában a lakosság többsége bevándorló vagy bevándorlók leszármazottja. Az európai társadalmakban egyszerre vannak jelen az elmúlt évtizedekben Ázsiából, Afrikából, valamint a kontinens déli és keleti régióiból bevándoroltak és leszármazottaik, valamint azok a családok, közösségek, amelyekből nem is olyan régen tömegek keltek útra és telepedtek le az Atlanti-óceán túlpartján, vagy más európai államokban.

Jelen tanulmány arra vállalkozik, hogy röviden felvázolja a nemzetközi migrációhoz kapcsolódó alapfogalmakat, bemutasson néhány társadalomtudományi elméletet, amelyek segítségével magyarázatot találhatunk a migráció kialakulására és fennmaradására, valamint áttekintést nyújtson a globális migrációs trendekről, illetve a Magyarországot érintő bevándorlási folyamatokról, a Magyarországon élő bevándorlók helyzetéről. Természetesen

a téma szerteágazó volta nem tesz lehetővé mélyebb elemzést, arra teszek csupán kísérletet, hogy egy általános áttekintést adjak. Mivel ez az írás a szélesebb olvasókörnek szánt ismeretterjesztő mű, a tudományos publikációk szigorú hivatkozási rendszerének használatát mellőzni fogom a könnyebb olvashatóság kedvéért. Mivel a tanulmány egy dokumentumfilm-gyűjtemény módszertani kézikönyvének fejezeteként íródik, a bemutatott fogalmak, jelenségek illusztrálására igyekszem minél többször segítségül hívni

a filmeket. A harmincnégy alkotásból álló gyűjtemény az Európai Unió tagállamaiba bevándorolt külföldiek társadalmi beilleszkedésének különböző aspektusait mutatja be, de ennél jóval többet is: segítségükkel megérthetőek azok a látszólag elvont elméleti konstrukciók, amelyekkel a társadalomtudósok igyekeznek a nemzetközi migrációt jellemezni.

ALAPFOGALMAK

A nemzetközi migrációról beszélve elsőként néhány gyakran használt fogalom tisztázása szükséges.

A migráció az emberi társadalmakban általánosan megfigyelhető jelenség, azt jelenti, hogy egyének vagy közösségek mozognak, költöznek, lakóhelyüket változtatják, vándorolnak. Migrációról csak a közigazgatási határok tartós átlépése esetén beszélünk: belső migrációról, ha egy-egy állam határain belül történik a mozgás, nemzetközi migrációról, ha államhatárok átlépésével. Jelen tanulmány csak ez utóbbi jelenséggel foglalkozik, a belső migrációról nem ejtünk szót, noha gazdasági, társadalmi vagy kulturális hatásai legalább annyira jelentősek, mint a nemzetközi migrációé. Indiában a lakosság közel

egyharmada belső migráns, számuk másfélszerese a világviszonylatban nyilvántartott nemzetközi migránsokénak, és többnyire nagyobb gazdasági, kulturális, vallási és nyelvi különbségekkel kell megküzdniük, mint az Európai Unió keleti és nyugati tagállamai között vándorló, vagy Nyugat-Európából az Egyesült Államokba költöző nemzetközi migránsoknak.

A nemzetközi migráció másik fontos ismérve, hogy hosszabb időre szól, és általában a végleges vagy ideiglenes letelepedés szándékával történik. Nem tekintjük nemzetközi migránsoknak a turistákat, a speciális jogi státuszban lévő diplomatákat, nemzetközi turnén utazó előadóművészeket, vagy a megszálló hadseregek katonáit. Nemzetközi migránsoknak általában a három hónapnál hosszabb időre beutazó és tartózkodó külföldieket tekintjük.

A MIGRÁCIÓ TÍPUSAI

A nemzetközi migráció leggyakoribb oka a külföldi munkavállalás; a gyűjteményben szereplő filmek több, mint fele migráns munkavállalókról vagy családjaikról szól. A migráns munkavállalók mehetnek egyénileg egy másik – általában magasabb jövedelemszintű – országba dolgozni, de előfordul, hogy szervezetten, közvetítő vállalatokon keresztül, vagy akár államközi programok résztvevőiként kerülnek egy másik országba, hogy ott a gazdaság számukra kijelölt szektoraiban meghatározott ideig munkát vállaljanak. Az ilyen esetekben vendégmunkásokról beszélünk. A *Vándorkörmény* vagy az *Apám, a vendégmunkás* című filmek nagyon érzékletes képet festenek ezeknek az embereknek a sorsáról. A munkavállalási célú migráció általában időszakos, a migráns munkavállalók csak arra az időre mennek külföldre dolgozni, ameddig otthoni vagyoni helyzetüket rendezik, vagy tőkét halmoznak fel, vagy otthon maradt családtagjait segítik. A tervek ellenére nagyon sok migráns munkavállaló és vendégmunkás véglegesen letelepedik abban az országban, ahol dolgozik, ott alapít családot, vagy otthon maradt családtagjait is néhány év elteltével maga után hozza. Az Európába került vendégmunkások közül is sokaknak ez lett a sorsa – a *Bevándorlók* című film

hősei, vagy *A 884-es járat* által bemutatott sajátos probléma is ezt példázza.

A második leggyakoribb migrációs ok a családdegyesítés. Vagy a már letelepedett, és hazamenni nem tudó vagy nem kívánó migráns munkavállaló családtagjai – házastársa, gyermekei, szülei – vándorolnak be, vagy pedig a letelepedett migráns munkavállalók, vagy azóta már állampolgárrá lett más bevándorlók és leszármazottaik választanak házastársat maguknak saját, vagy felmenőik származási országából. A párválasztás és a házasság révén a bevándorlók generációi identitásuk mellett is hitet tesznek, vannak, akik a többségi társadalomból választanak párt maguknak és vannak, akik „otthonról”. Az *Elrendezett házasság* és a *Minden jó házasság könnyekkel indul* című filmek nagyon kifejezően mutatják be azokat az egyéni és családi vívódásokat, amelyek az ilyen, látszólag egyszerű döntések mögött vannak.

A családdegyesítési célú bevándorlás másik esete, amikor a többségi társadalom tagjai választanak párt maguknak valamely más országból. A helyzet itt sem egyszerű: számos kommunikációs és kulturális akadályt kell leküzdeni és sokszor a családtagok, barátok ellenállását is, a hatóságok által támasztott akadályokról nem is beszélve. Ez utóbbira példa az *Elena & Leo* című film, a nyelvi, kulturális különbségek okozta nehézségeket pedig *A „Chicago tömbház”* néhány hőséneke példáján, vagy a *Házi paradicsom* dialógusain keresztül ismerhetjük meg.

Egyre gyakoribb migrációs ok a tanulás is. Számos ország felsőoktatási intézményei rendkívül vonzóak a külföldi diákok számára, mert az ott megszerzett tudást és kapcsolatrendszert nagyon jól lehet kamatoztatni a hazai és nemzetközi gazdaságban. Vannak egyetemek, amelyek kifejezetten a nemzetközi oktatási programokra és a külföldi hallgatók felvételére szakosodtak, profitálva a globális oktatási piac kínálta lehetőségeiből. A felsőfokú tanulmányok miatt elvándorlók egy része visszatér hazájába, és a távolléte alatt szerzett szaktudását otthon vagy a globális munkaerő-piacon kamatoztatja, más részük viszont véglegesen letelepedik ott, ahova csak tanulni ment. Az *Ének és tánc* című film hősei ilyen volt diákok.

NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓRÓL EGY DOKUMENTUMFILM-GYŰJTEMÉNY KAPCSÁN

A nemzetközi migrációt elemző szakirodalom gyakran beszél önkéntes és kényszerű migrációról. A fentebb említett típusok inkább az önkéntes kategóriába tartoznak, kényszervándorlásról akkor beszélünk, ha valakinek háború, üldöztetés, súlyos gazdasági vagy ökológiai problémák, katasztrófák miatt kell elhagynia otthonát. A kényszermigránsok leggyakrabban emlegetett csoportja a menekültek: ők faji, vallási okok, nemzeti hovatartozásuk, illetve meghatározott társadalmi csoporthoz való tartozásuk, avagy politikai meggyőződésük miatti üldözéstől félve nem tudnak, vagy nem kívánnak származási országukba visszatérni. A menekültek védelmét globális és regionális jogi egyezmények segítik, a gazdasági, ökológiai problémák vagy természeti katasztrófák miatt földönfutóvá lett migránsok befogadását viszont nem szabályozza a nemzetközi jog, ők sokkal kiszolgáltatottabbak a fogadó országok politikai, gazdasági érdekeinek.

Az önkéntes és kényszerű migráció közti különbségtétel sok szempontból nehéz. A migráció egy rendkívül összetett társadalmi jelenség, a mögötte meghúzódó egyéni és kollektív döntések, fizikai és lelki kényszerek bonyolult rendszert alkotnak, ritkán találkozunk „vegytisztán” önkéntes vagy kényszerű migrációval. Még a látszólag autonóm döntések mögött is számtalan kényszerítő erő húzódhat, és a legkiszolgáltatottabb, legreménytelenebb helyzetben élők számára is van döntési lehetőség; a kényszerűség sokszor nem az elvándorlásban, hanem az otthonmaradásban nyilvánul meg igazán. Az *Itt vagyunk* című film nagyon szemléletesen mutatja be a döntések és kényszerek hálójában vergődő migránsok sorsát.

A nemzetközi migráció kapcsán gyakran felmerül a legalitás és illegalitás kérdése. Annak ellenére, hogy nagyon sok szó esik az illegális migrációról, a megfelelő dokumentumok nélkül beutazó és egy-egy országban tartózkodó bevándorlókról, a problémát általában eltúlozza a közvélemény és a média, az ebben érdekelt politikai és szakmai lobb hatására. Egy tavaly lezárult több éves európai kutatás szerint az Európai Unió területén dokumentumok nélkül tartózkodó migránsok

száma kevesebb, mint harmada a hivatalos adatokban szereplőnek.

Fontos megjegyeznünk, hogy illegális migránsokról nem beszélhetünk, csupán illegálisan beutazó vagy az országban illegálisan tartózkodó vagy jogellenes cselekményeket elkövető külföldiekről. A migráció és illegalitás kapcsolatát leggyakrabban a megfelelő dokumentumok hiánya jelenti. Ez sokszor a helyi közösségbe beilleszkedett, hétköznapi embereket érint, akiknek komoly gondot okoz a bürokrácia támasztotta akadályok leküzdése. A *Fizess és nőssülj!* vagy a *Távolból!* című film hősei ilyenek: életüket, mindennapjaikat alapjaiban határozza meg bizonytalan jogi státuszuk.

MIGRÁCIÓ A GLOBÁLIS STATISZTIKAI ADATOK TÜKRÉBEN

A nemzetközi statisztikák elemzőinek számtalan gondot okoz a migránsok számának meghatározása. Annak ellenére, hogy a kérdés rendkívül egyszerűnek tűnik, valójában nem tudjuk egészen pontosan megmondani, hogy hány migráns is él egy adott országban, földrészen vagy akár az egész világon. Nem csak arról van szó, hogy a népesség számára vonatkozó statisztikai adatok kisebb-nagyobb mértékben megbízhatatlanok, hogy előállításuk költséges, hogy ritkán állnak rendelkezésre ugyanabból az évből vagy időszakból származó adatok különböző országokból, hanem arról is, hogy nincs általános egyetértés abban, hogy kit tekintünk a statisztikai adatgyűjtés során migránsnak! Megszámolhatjuk például egy ország lakosságában a három hónapot meghaladó tartózkodási engedéllyel ott élő külföldi állampolgárokat. De mi lesz így azokkal, akik bevándorlóként érkeztek az országba, de időközben állampolgárságot szereztek? Ők már nem migránsok? Jogi értelemben talán nem, de szociológiailag, pszichológiailag, kulturálisan, és a társadalom többi tagjának véleménye alapján általában igen. És mi a helyzet azokkal, akik bevándorló szülők gyermekeiként születtek egy olyan országban (Magyarország is ilyen), amely nem ad a területén világra jötteknek automatikusan állampolgárságot. Ők talán

migránsok? Hiszen nem vándoroltak be sehonnan, nincs másik ország, amihez kulturálisan, érzelmileg kötődnének, előfordul, hogy soha nem jártak abban az országban, amelynek állampolgárai, még a szüleik anyanyelvét sem beszélik. Ennek ellenére a társadalom általában migránsoknak tartja ezeket az embereket is, és többnyire maguk is erőteljes migráns identitást alakítanak ki.

A másik lehetőség, hogy azokat tekintjük egy ország lakosai közül nemzetközi migránsnak, akik nem az adott országban születtek. Ez esetben nem maradnak ki az időközben állampolgárságot szerettek sem, ugyanakkor kikerülnek az adatok közül a migránsok leszármazottai, ha már a befogadó országban születtek.

Bármelyik mérési módot választjuk, az adatok csak közelítő pontossággal mutatják az egy-egy országban élő nemzetközi migránsok számát vagy arányát. A nemzetközi összehasonlító adatok elemzésénél mindkét mérési módra találunk példát: az Európai Unió tagállamainak adatait tartalmazó EUROSTAT migrációs adatai az egy-egy tagállam területén tartózkodó külföldi állampolgárok számbavételével készülnek, az ENSZ népesedéssel foglalkozó részlege a külföldön születetteket tekinti egy-egy ország lakosságában nemzetközi migránsnak.

A nemzetközi migrációs adatok olvasásakor, értelmezésekor fontos arra figyelni, hogy az adatok mutathatják egy adott időszakban – általában egy naptári évben – a bevándorlók számát, vagy azt, hogy egy adott pillanatban hány bevándorló tartózkodik az országban.

Az egy-egy országba bevándorlók és oda visszavándorlók számából kivonva az onnan elvándorlók számát, megkapjuk az ország vándorlási különbözetét, amit szintén egy naptári évre vetítve szoktak közölni a migrációs statisztikák összeállítói.

A Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) 2010-es adatai szerint a világ nemzetközi migránsainak becsült száma 214 millió. Tíz évvel ezelőtt, 2000-ben, még csak 156 millió migránst tartottak számon. Az előrejelzések szerint 2050-re a 400 milliót is meghaladhatja azok száma, akik nem abban az országban születtek, ahol élnek. Az IOM az ENSZ népesedési adatait használja, és itt a külföldön születetteket tekintik nemzetközi migránsoknak. Elsőre

talán megdöbbenőnek tűnnek ezek az adatok, mind az abszolút számokat, mind pedig a gyors növekedést tekintve. 1960-ban még csupán 75 millió nemzetközi migránsról beszéltek világszerte. A Föld lakosságának arányában azonban nem is olyan nagy ez a szám. 2010-ben körülbelül 6,8 milliárd ember él a földön, a nemzetközi migránsok aránya pedig alig több, mint három százalék. A Föld két legnépesebb országában, Kínában és Indiában együttesen több, mint 500 millió belső migráns él, akik ugyan nem lépték át az államhatárt, de születési helyüktől több száz vagy több ezer kilométerre, számukra idegen nyelvi, kulturális és vallási közegben dolgoznak és élnek.

Az elmúlt húsz évben nem változott számottevően a nemzetközi migránsok aránya világszerte, az 1990-es 2,9 százalékhöz képest a növekedés nem jelentős. A korábbi változások viszont nem voltak lineárisak: az 1960-as évek elejétől fokozatosan csökkent a nemzetközi migránsok aránya, 2,6 százalékról az 1970-es évek végének 2,2 százalékára, majd az 1980-as években alig változott. A jelenlegi három százalék körüli arány az 1990-es évek elején, a hidegháborús hatalmi rendszer felbomlásával egyidejűleg alakult ki, hirtelen, egyik évről a másikra. A növekedésnek csak egy része származott a megváltozott politikai és gazdasági helyzet következtében kialakult népmozgásból. Sokan, az államhatárok megváltozásának köszönhetően, az addigi belső migránsból nemzetközi migránssá váltak – legalábbis ami a statisztikai besorolást illeti, de sokszor a jogi helyzetük is megváltozott: a korábbi államszövetségek romjain újonnan létrejött államok közül sokan a mai napig vonakodnak állampolgárságot adni évtizedekkel azelőtt betelepült vagy akár generációk óta a területükön élő etnikai kisebbségeknek.

A nemzetközi népesedési előrejelzések szerint a világ lakossága 9,2 milliárd lesz 2050-re, így az IOM által becsült 400 milliós nemzetközi migráns népesség 4,3 százalékot tesz majd ki, ennek bekövetkeztéhez a jelenlegi trend folytatódására és a növekedési ütem felgyorsulására van szükség.

Az elmúlt két évtizedben jelentősen nőtt a gazdaságilag fejlett és kevésbé fejlett régiók migrációs helyzete közötti

NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓRÓL EGY DOKUMENTUMFILM-GYŰJTEMÉNY KAPCSÁN

különbség. Az 1980-as évek végéig a gazdaságilag kevésbé fejlett régiókban élő migránsok száma rendre meghaladta a fejlett régiókban élőkét, 1990-től azonban ez a trend megfordult, és a gazdaságilag fejlett régiókba irányuló migráció felgyorsult, a kevésbé fejlett régiókban viszont nem változott a migránsok száma. Az ENSZ meghatározása szerint gazdaságilag fejlett régióknak Európa, Észak-Amerika, Ausztrália, Új-Zéland és Japán tekinthető, a Föld többi országa a kevésbé fejlett régiókban van. Jelenleg a Föld lakosságának kevesebb, mint 20 százaléka él a gazdaságilag fejlettebb régiókban, a nemzetközi migránsoknak viszont 60 százaléka itt található. A kevésbé fejlett régiókban a migránsok aránya csupán 1,5 százalék (20 éve még 1,8 százalék volt), a gazdaságilag fejlett régiókban több, mint 10 százalék (20 éve még csak 7 százalék körüli volt).

A fenti adatokból azt láthatjuk, hogy – bár mindig is nagyobb volt a migránsok lakosságon belüli aránya a gazdaságilag fejlettebb régiókban – az elmúlt években egyre nagyobb számban és arányban választják a migránsok a gazdaságilag fejlettebb országokat célországnak. A globális egyenlőtlenségek növekedésével, az afrikai, ázsiai és latin-amerikai országok gazdasági lemaradásával és politikai instabilitásával párhuzamosan egyre többen hagyják el ezeket a régiókat, hogy Észak-Amerikában vagy Európában próbáljanak meg saját, és otthon maradt hozzátartozóik életkörülményeinek javítani. A kép azért ennél árnyaltabb: a más régiókból, kontinensekről érkező migráció Észak-Amerika, Ausztrália és Új-Zéland esetében magyarázza a migránsok magas számarányát, Európában azonban más a helyzet, itt többségében a régió belüli, általában a kelet- és nyugat-európai országok közötti munkaerő-migrációról van szó. Persze sokan, és egyre növekvő számban érkeznek Európán kívülről is, lakosságon belüli arányuk önmagában is jelentős: az Európai Unióban a bevándorlók több, mint 40 százaléka más kontinensről származik.

Gyakran szóba kerül, hogy vajon hány bevándorlót képes egy-egy ország befogadni. Van-e valamiféle arány, amit meghaladva a bevándorlás már egyértelműen társadalmi, politikai, gazdasági problémává válik?

A nemzetközi migrációs elemzések és statisztikai adatok ismeretében nem mondhatjuk, hogy a bevándorlók száma vagy aránya önmagában problémát jelentene. A bevándorlás elsősorban gazdasági okokból jön létre és marad fenn, a gazdasági szükségletek és lehetőségek szabályozzák annak mértékét és jellegét. Természetesen előfordulhatnak átmeneti egyensúlyvesztések, amikor akár a kibocsátó térségek felől érkezik több migráns, mint amennyit a célországok gazdaságai és társadalmi feszültségmentesen integrálni tudnak, vagy egy-egy országban változik meg a gazdasági vagy politikai helyzet úgy, hogy a bevándorlók társadalmi konfliktusok középpontjában találják magukat. Mindenesetre egyik esetben sem a migránsok pusztaszáma okozza a problémákat. Katarban vagy az Egyesült Arab Emírátságokban a lakosság háromnegyede bevándorló. Izraelben és Palesztinában az ott élők majdnem fele külföldi születésű, Európát vizsgálva Luxemburgban hasonlóak a bevándorlási arányok. A nemzetközi migráció másik jellemzője, hogy a belföldi migrációhoz hasonlóan, egyetlenül oszlik el: általában az iparosodott, nagyvárosi régiókba vándorolnak az emberek a gazdaságilag kevésbé fejlett falusias régiókból. A nemzetközi migrációs adatok általában országok szerint mutatják be a migránsok számát és arányát, ami gyakran csalóka. Nagy-Britanniában, Londonban és az északkelet-angliai nagyvárosokban jóval nagyobb arányban telepednek le a külföldiek, mint például Skóciában, az ausztriai bevándorlás legnagyobb részét a Bécsbe költöző külföldieknek köszönhető, és Magyarországon is közel kétszer akkora a külföldiek aránya Budapesten, mint az ország más területein.

MIGRÁCIÓ AZ EURÓPAI UNIÓBAN

Az Európai Unióban napjainkban 32 millió külföldi állampolgár él (most nem a születési hely, hanem az állampolgárság szerint definiáljuk a migránsokat), közülük 12 millióan egy másik uniós tagállam polgárai. A fennmaradó 20 millió bevándorló közel 40 százaléka más európai (de nem uniós) országból érkezett, 25 százalékuk Afrikából, a többiek nagyjából egyenlő arányban Ázsiából illetve Amerikából. A legnépesebb

bevándorló csoport a török állampolgároké, őket a románok és a marokkóiak követik. A tíz legnépesebb bevándorló csoport együttesen az Európában élő külföldi állampolgárok több, mint 40 százalékát alkotja. A már említett három csoport mellett (nagyság szerint csökkenő sorrendben): lengyelek, olaszok, albánok, portugálok, britek, németek, kínaiak. A felsorolásból is látható, hogy nagyon sokféle migráns él Európában: a közelmúltban csatlakozott tagállamok munkavállalói – különösen a románok és a lengyelek – az elmúlt években jelentek meg tömegesen a nyugat-európai munkaerőpiacon. A kínaiak száma szintén jelentősen nőtt az elmúlt években, ők inkább az etnikai gazdaságban (más kínaiak által működtetett vállalkozásokban) találnak munkát, vagy maguk is vállalkoznak. Az albánok vállalkozóként és munkavállalóként egyaránt jelen vannak más tagállamokban, a portugálok és olaszok régi nyugat-európai vendégmunkások leszármazottaiként, illetve új munkavállalókként jelennek meg. A britek elsősorban az időskori jóléti migráció révén kerültek a toplistára, különösen a mediterrán országokba való áttelepülésük jelentős. A németek minden szegmensben megtalálhatók, a marokkóiak és a törökök pedig az 1960-as, '70-es évek németországi, belgiumi, hollandiai és franciaországi vendégmunkásaiként, illetve a hozzájuk és leszármazottaihoz költöző családtagokként vannak jelen egyre többen az Európai Unióban.

Az uniós tagállamok között jelentős különbség mutatkozik a bevándorlók arányát tekintve. A külföldi állampolgárok 6,4 százalékos átlagánál jóval nagyobb és jóval kisebb számokat is találhatunk. A lakosság számához viszonyítva a legtöbb bevándorló a már említett Luxemburgban él, az ország lakosságának 44 százaléka külföldi állampolgár, több, mint négyötödük egy másik uniós tagállamból érkezett. Az átlagosnál jóval magasabb a külföldiek aránya Cipruson, Írországon, Ausztriában, Spanyolországban – a lakosság több, mint 10 százaléka bevándorló ezekben az országokban. Nagyon magas, 15 százalék körüli a külföldiek aránya Lettországon és Észtországban, azonban ez nem a bevándorlásnak köszönhető, hanem annak, hogy az államok függetlenné válását követően

az ott élő orosz kisebbséghez tartozók többsége nem tudott állampolgárságot szerezni – csak egy példa a migrációs statisztikai adatok értelmezési nehézségeire.

Az EU keleti tagállamaiban az átlagosnál jóval kevesebb a bevándorló. Románia, Bulgária, Lengyelország és Szlovákia esetében még az egy százalékot sem éri el az ott élő külföldiek aránya. Magyarország esetében ez a szám valamivel magasabb, az országban élő külföldi állampolgárok aránya két százalék körüli, a külföldön születetteké majdnem eléri a négy százalékot.

BEVÁNDORLÓK MAGYARORSZÁGON

Magyarországon a napjainkban is tartó bevándorlási folyamat a rendszerváltás körüli években kezdődött. A korábbi évtizedekben az ország nem volt jelentős bevándorlási célpont, csak kevesen telepedtek itt le, elsősorban a volt kommunista országokból érkező diákok és munkavállalók közül. Az országot ezekben az évtizedekben sokkal inkább az elvándorlás jellemezte, becslések szerint négyszázezer ember távozott Nyugat-Európába és a tengerentúlra a kommunizmus évtizedeiben. Az országba az 1980-as évek második felében kezdtek érkezni egyre nagyobb számban Románia magyar lakta területeiről az ottani magyarok a súlyosbodó gazdasági problémák és az erősödő etnikai feszültségek elől menekülve. Az erdélyi magyarok tömeges bevándorlásából fakadó jogi problémákat Magyarország 1989-ben, a menekültek helyzetéről szóló Genfi Konvencióhoz való csatlakozással kívánta rendezni a térségben elsőként válva a nemzetközi menekültvédelmi rendszer részesévé. Az 1990-es évek elején további menekülthullámmal kellett szembenézni: a felbomló és háborúba sodródó volt Jugoszlávia utódállamaiból tízezrével menekültek kezdetben a magyar nemzetiségűek, később már a horvát, szerb, bosnyák lakosok is. A menekültek tömeges érkezésével párhuzamosan megjelentek a munkavállalási, vállalkozási céllal érkező bevándorlók is, noha az ország – az 1990-es évek romló gazdasági helyzete miatt – többnyire csak a még nehezebb helyzetben lévő környező országok magyar nemzetiségű lakosainak volt vonzó célpont. Kivételt jelentett ez alól az országba betelepülő

NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓRÓL EGY DOKUMENTUMFILM-GYŰJTEMÉNY KAPCSÁN

kínai közösség, aminek képviselői a gazdasági átalakulás során megjelenő piaci-kereskedelmi réseket foglalták el rendkívüli vállalkozói érzékről téve tanúbizonyságot. Az 1990-es évek elejének 40 ezer főt is számláló kínai közössége mára 10 ezer körülire apadt: a nehezedő vállalkozási és idegenrendészeti szabályok miatt sokan úgy döntöttek, hogy nem éri meg Magyarországon maradni, vállalkozásaik székhelyét más európai vagy tengerentúli országokba tették át. A Magyarországon maradt kínaiak többsége ugyanakkor sikeres közép- és nagyvállalkozást folytat, kis- és nagykereskedelemmel, vendéglátással foglalkoznak. Ők alkotják a Magyarországon élő bevándorlók legsikeresebb csoportját. A kisebb tőkeberuházást igénylő kisvállalkozások piacát egyre inkább a Magyarországra települő vietnámiak vették át az elmúlt években. A magyarországi kínai és vietnámi vállalkozók társadalmi helyzetéhez nagyon hasonló az a kép, amelyet a *Banánygyerekek* című film fest a Csehországban élő vietnámiakról.

Az 1990-es évek végére lecsökkent a Magyarországra érkező menekültek aránya, és a hazai bevándorlást egyre inkább az általános európai trendeknek megfelelő migráns összetétel jellemzi, noha a nyugat-európainál jóval szerényebb léptékben. Az ország vándorlási különbözete tartósan pozitív, évről-évre körülbelül 10 százalékkal növekszik az itt élő külföldiek száma. Az állampolgárságot az elmúlt két évtizedben közel 170 ezer bevándorló szerezte meg, több, mint 90 százalékuk magyar származású volt. A nem magyar etnikumú kisebbség motivációit és az állampolgárság megszerzéséhez fűződő viszonyát jól szemlélteti az *Én is magyar vagyok!* című film.

A magyarországi migrációs trendek az elmúlt két évtizedben alig változtak: Európai összehasonlításban kevesebb bevándorló érkezik és él az országban, döntően a szomszédos európai országokból érkeznek, viszonylag állandó összetétellel (romániai többség, a romániai és ukrain migránsok száma kissé növekszik), többségük magyar nemzetiségű. Az országban nem alakultak ki nagy bevándorló közösségek, az ide érkezők többnyire asszimilálódnak a többségi társadalomba, az etnikailag,

kulturálisan vagy vallásilag elkülönülő bevándorlók nincsenek annyian, hogy jelenlétük a hétköznapi társadalmi interakciók során számottevően érzékelhető lenne.

A magyarországi bevándorlók idősödő populációt alkotnak: a 30 év alattiak aránya jelentősen csökkent, az 50 év felettiek aránya növekedett, de egészében még így is jóval fiatalabbak a hazai lakosságnál. Az idősödés a hazai bevándorlási helyzet velejárója: az első generációs bevándorlók többsége az 1990-es években jelent meg Magyarországon, általában fiatal, gyermektelen munkavállalóként, mint a *De majd jövőre bevetjük!* című film hősei. Az azóta eltelt időben nem csak ők öregedtek, hanem számos esetben megindult a másodlagos migráció is: a szülők követték az azóta már stabil egzisztenciát teremtett, családot alapított és Magyarországon tartósan letelepedett gyerekeiket. A nők aránya kissé meghaladja a férfiakét, és ez a különbség növekszik, ami utal egyfelől a migráns munkavállalók foglalkozásszerkezetére, másfelől pedig a már említett másodlagos, családdegysítő migráció megjelenésére. A migrációt megelőző aktivitás alapján a külföldiek közt magas a szellemi munkát, és alacsony a betanított munkát vagy segédmunkát végzők aránya. Magasabban iskolázottak, mint a magyar állampolgárok, magasabb a foglalkoztatottsági és aktivitási rátájuk és alacsonyabb a részesedésük a szociális transferekből. Magyarországra a bevándorlók többsége munkavállalási céllal érkezik, ezt a családdegysítés és végül a tanulás követi, mint migrációs cél. A Magyarországra jövő bevándorlók döntéseit, társadalmi helyzetét, sikereit és kudarcait egy sor – egymással bonyolult kölcsönhatásban lévő – tényező befolyásolja. Gyakran szóba kerül, hogy vajon mi az oka a magyarországi bevándorlók relatíve jó társadalmi-gazdasági helyzetének. A nyugat-európai szakirodalomból és médiából, valamint az e kiadványban bemutatott dokumentumfilmekből is általában az a kép rajzolódik ki, hogy a bevándorlók helyzete rosszabb, mint a többségi társadalom tagjaié: egy sor gazdasági nehézséggel, konfliktussal kell megbirkózniuk mire stabil egzisztenciát tudnak teremteni, és általában akkor sem a többség közép-osztálybeli értékrendjének és elvárásainak megfelelően.

A MIGRÁCIÓT MAGYARÁZÓ ELMÉLETI MODELLEK

A továbbiakban azt vizsgálom, hogy a nemzetközi migráció kialakulását és fennmaradását milyen társadalomtudományi (elsősorban szociológiai és közgazdaságtani) modellekkel tudjuk magyarázni. Rengeteg elmélet létezik, önmagában mindegyik töredékes, illetve a nemzetközi migráció rendkívül összetett és szerteágazó volta miatt mindig maradnak megmagyarázatlan területek. Mindenesetre az alábbi – nagyon vázlatos – áttekintés hozzásegíthet minket ahhoz, hogy észrevegyük és megértsük az egy-egy migráns egyén vagy közösség története mögött húzódó társadalmi, gazdasági összefüggéseket.

A migráció társadalmi jelenségének törvényszerűségeit már a XIX. század végén megfogalmazták. Ezek a magyarázatok döntően leíró jellegűek és, noha érvényükből a mai napig nem vesztek, a migrációt elindító és fenntartó okokat nem mutatják be. A Brit Királyi Akadémia földrajztudósának észrevétele szerint a migránsok többsége rövid távolságon vándorol, a migráció a nagy üzleti központok felé irányul és minden migrációs áramlás hasonló jellegű, ellenirányú áramlást indukál. A nagy távolságú migráció a legnagyobb üzleti központokat veszi célba, ugyanakkor a városi népesség kevésbé hajlandó vándorolni, mint a falusi népesség. A férfiak nagyobb távolságra is elindulnak, mint a nők.

A nemzetközi migráció szakirodalmát olvasva gyakran találkozunk az úgynevezett „push” (lökés, kilökés) és „pull” (vonzás, vonzerő) faktorok bemutatásával. Ezek azok a tényezők, amelyek egyfelől lakóhelyük elhagyására kényszerítik vagy késztetik az embereket, másfelől pedig meghatározzák a célország kiválasztását. A „push” faktorok között szokás említeni a munkanélküliséget, a szegénységet és nélkülözést, az oktatási lehetőségek hiányát, az egészségügyi ellátórendszer fejletlenségét, a társadalmi instabilitást és konfliktusokat, az üldöztetést, a természeti katasztrófákat, az éghajlatváltozást. A „pull” faktorok között általában a munkalehetőség, a gazdasági fejlettség, a biztonság, a beutazási lehetőségek, a nyelv ismerete valamint a rokoni-etnikai kapcsolatok szerepelnek. A hatások bonyolult összefüggéseire valamint

a vágyak és lehetőségek közötti különbségre kiváló példa az *Itt vagyunk* című film.

A társadalomtudományi elméletek egy része a munkaerő-piaci kereslet és kínálat közötti egyensúlytalansággal magyarázza a migráció kialakulását. Általában az iparosított, városi régiókban munkaerőhiány lép fel, amit a falusi, mezőgazdasági régiók alacsonyabb bérszínvonalon foglalkoztatott munkavállalói töltenek be, elvándorolva addigi lakóhelyükről. Az elérhető magasabb bérek önmagukban még nem indukálnak migrációt: a munkaerő akkor indul el, ha a migrációval járó költségek alacsonyabbak, mint a migráció révén megszerzett többletjövedelem. A migrációs költségek lehetnek anyagi természetűek: útiköltség, a célországban felmerülő lakhatási és megélhetési költségek, közvetítói díjak, eljárási illetékek, stb. Lehetnek ugyanakkor nem anyagi természetűek is: a külföldi munkavégzéshez szükséges szak- és nyelvtudás megszerzése, a családtól, barátoktól való távolság okozta érzelmi teher, a célországbeli kapcsolatok hiánya miatti szorongás. A migrációs döntések e tényezők együttes mérlegelésével születnek – ideális esetben. A dokumentumfilm-gyűjtemény számos darabja érinti ezt a témát: a *De majd jövőre bevetjük!* budapesti munkavállalóinak vívódásai, a *Csempelevél* főhősének monológja, az *Apám, a vendégmunkás* és a *Vándorkörmény* című filmek visszaemlékezései mind a migráció kezdeti szakaszáról mesélnek.

Vannak elméletek, amelyek szerint a migrációs döntések nem annyira az egyén, mint inkább a háztartás szintjén dőlnek el. A migráció elsődleges célja nem az egyéni boldogulás keresése, az otthoni környezetből való végleges és visszafordíthatatlan kiszakadás, hanem a háztartási gazdaság differenciálása. A migráció oka a háztartást fenyegető gazdasági kockázatok minimalizálása oly módon, hogy a kizárólag mezőgazdasági termelésből származó jövedelem mellett megjelenik a külföldön munkát vállaló családtag által hazaadott jövedelem is, csökkentve a rossz termés, vagy az elmaradt terményfelvásárlás miatti anyagi kockázatot. A hazaadott jövedelmek hatalmas szerepet játszanak a gazdaságilag elmaradott régiók megélhetésében, évente közel négyszáz milliárd dollár áramlik így a gazdaságilag fejlettebb

NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓRÓL EGY DOKUMENTUMFILM-GYŰJTEMÉNY KAPCSÁN

országokból a kevésbé fejlettekbe. Vannak országok, például Tádzsikisztán vagy Moldova, ahol a GDP több, mint egyharmada a külföldön munkát vállalók hazaadott jövedelmeiből származik. A *Távolból* című film Belgiumban szerencsét próbáló kazah fiataljai és az *Egymásra utalva* latin-amerikai ápolói is olyan migráns munkavállalók, akik otthon maradt családjukat támogatják, vagy legalábbis próbálják támogatni.

Az elvándorlás és a hazaadott jövedelmek hatására komplex társadalmi, gazdasági, kulturális változások jönnek létre a kibocsátó régiókban, amelyek általában további migrációt eredményeznek. Elsőként a korábban többé-kevésbé homogén és statikus jövedelemeloszlás változik meg. Azok a családok, ahol külföldön dolgozó családtag van, magasabb jövedelemre tesznek szert, aminek következtében földet tudnak vásárolni, valamint alkalmazottakkal tudnak dolgozni. A tőkebeáramlás technológiai fejlődést eredményez, aminek következtében átalakul a mezőgazdasági termelés szerkezete. Kevesebb munkaerőre lesz szükség, sőt az is előfordul, hogy a föld egy részét nem művelik tovább. A migráció társadalmilag egyre elfogadottabbá válik, kialakul egyfajta migrációs kultúra. Észak-Afrikában, Törökországban vagy Latin-Amerikában egész falvak életében jelenti a legfontosabb bevételi forrást a külföldön munkát vállaló családtagok által hazautalt jövedelem. Közelebbi példaként említhetjük a *De majd jövőre bevetjük!* című film által bemutatott változásokat egy széki falu gazdaságában, társadalmi viszonyaiban. Ezekkel a folyamatokkal párhuzamosan, tartósan megváltozik a humán tőke regionális eloszlása, azaz bizonyos régiók munkavállalói stabilan megjelennek a gazdaságilag fejlettebb országok munkaerőpiacain, kialakítva egyfajta társadalmi megkülönböztetést, „címkézést” a migráns munka és nem migráns munka viszonylatában. A Spanyolországban dolgozó latin-amerikai idősgondozók, a németországi üzemekben foglalkoztatott török vendégmunkások, az olaszországi vagy csehországi kínai és vietnámi vállalkozók mind olyan migránsok, akik nélkül a helyi gazdaság és munkaerőpiac komoly működési gondokkal küzdene. A nemzetközi

migrációt magyarázó következő elmélet éppen ezt a sajátosságot hangsúlyozza.

Ha a migrációt kiváltó okokat nem a kibocsátó országok munkaerő-kínálatát vizsgálva, hanem a befogadó társadalmak munkaerő-keresletének elemzésével próbáljuk megtalálni, újabb összefüggéseket fedezhetünk fel. Megfigyelhető, hogy a gazdaságilag fejlett, iparosodott társadalmakban a munkaerőpiac strukturálisan két elkülönült szegmensre oszlik, és ezzel párhuzamosan a bérszínvonal is megkettőződik. Kialakul egy úgynevezett elsődleges (tőkeintenzív) és másodlagos (munkaintenzív) szegmens. Az elsődleges szegmenst magas jövedelem, jó munkakörülmények, a foglalkoztatás stabilitása, előmeneteli lehetőségek, méltányosság és megfelelően alkalmazott foglalkoztatási szabályok jellemzik; a másodlagos szegmenst alacsony bérek és juttatások, rossz munkakörülmények, magas munkaerő-fluktuáció, kevés előmeneteli lehetőség, valamint szigorú és önkényes munkafelügyelet jellemzik. A munka társadalmi címkézésével az elsődleges szegmensbe kerülnek azok a munkahelyek és munkafajták, amelyek az általános társadalmi normarendszer szerint „jónak” „kívánatosnak” minősülnek. Nem kevésbé szükséges ugyanakkor a másodlagos szegmensbe tartozó munkák elvégzése sem, ugyanakkor az alacsony presztízs miatt itt általában folyamatos munkaerő-hiány van. Ennek betöltésére jelenik meg a migráns munkaerő, amely ideiglenes voltából, valamint a kibocsátó régiók alacsony bérszínvonalából és korlátozott munkalehetőségeiből fakadóan kevésbé érzékeny a második szegmensbe tartozó munkák alacsony társadalmi megbecsültségére.

Megfigyelhető, hogy a nemzetközi migráció akkor is fennmarad, amikor a kezdeti gazdasági, munkaerőpiaci tényezők már nem állnak fenn. A migráció ritkán történik elszigetelten, általában családi, rokoni, ismerősi hálózatok mentén szerveződik. A befogadó országokban élő rokonok, ismerősök révén jelentősen lecsökkennek a migráció anyagi és más természetű költségei, aminek következtében egyre többen tartják kifizetődőnek a migrációt. Ennek következtében viszont a hálózatok mérete nő meg, ami további migránsok belépését teszi

lehetővé a költségek további csökkentése által. A rokonok, ismerősök által kínált szálláslehetőségek, a munkalehetőségek „leszervezése” már a kiutazás előtt, az anyanyelvi közegben való munkavégzés lehetősége, a közös hazautazások, a honfitársak vagy falubeliek által nyújtott érzelmi támasz mind olyan tényezők, amelyek jelentősen megkönnyítik a migrációt. A hálózatokon keresztüli migráció sokszor már nem is elsődlegesen a munkavégzésre irányul: a házasságkötések, a rokonok, családtagok áttelepülése is ennek a folyamatnak az eredménye.

Az Elfelejtettünk hazamenni, az Elrendezett házasság vagy *a Minden jó házasság könnyekkel indul* című filmek érzékletesen mutatják be azt a helyzetet, amikor egy rokoni, ismerősi hálózat segítségével a bevándorlók régebbi és újabb generációi egyformán otthonosan mozognak a kibocsátó és befogadó országban, de ahol a végeredmény a befogadó országban való letelepedés.

A nemzetközi migrációt nem csak informális kapcsolati hálózatok, hanem formális magán- és társadalmi intézmények is támogatják. A negatív kormányzati politika befolyásolására kialakult támogató intézmények segítik a migrációt, ugyanakkor maguk is érdekeltek a migráció fennmaradásában. A bevándorlást korlátozni akaró kormányzati politikák komoly ellenállásra számíthatnak a kiépült migrációs intézmények, szervezetek részéről. Sok esetben az intézmények nem csak érdekvédelmi funkciót látnak el, hanem segítik a migráns közösségek önszerveződését, társadalmi pozíciójának erősödését, ami közvetve szintén egyre vonzóbbá teszi a célországot további migránsok számára. Az ilyen intézményesült önszerveződések működésére jó példa *A mecset árnyékában*, az *Újjászületés Vesztfáliában* vagy az *Ez én vagyok!* című film.

A BEVÁNDORLÓK ÉS A „BEFOGADÓK”

KAPCSOLATA

A migrációval foglalkozó társadalomtudományi elméletek másik része a befogadó társadalom és migráns egyének vagy közösségek közötti interakciót, kölcsönhatást vizsgálja. A jelen dokumentumfilm-gyűjteménynek is ez

a központi témája: a legtöbb alkotás azt járja körül, hogy milyen a bevándorlók és a többségi társadalom viszonya, milyen változásokon mennek keresztül az idegen társadalmakban, kultúrákban letelepedő migránsok és leszármazottaik.

A bevándorlók esetében gyakran beszélünk asszimilációról. Az *asszimiláció* az a folyamat, aminek során egy kisebbségi csoport saját akaratából vagy kényszer hatására elfogadja, átveszi és használja a többségi csoport normáit, értékeit és viselkedési mintáit. E folyamat eredményeként a többségi csoport magába olvasztja a kisebbségi csoportot. Attól függően, hogy a kisebbségi csoportot milyen mértékben olvasztja magába a domináns csoport, az asszimiláció lehet teljes vagy részleges (nyelvi, strukturális vagy kulturális). *Strukturális asszimilációról* akkor beszélünk, ha a domináns csoport oly módon integrálja a kisebbségi csoport tagjait, hogy megszűnnek a gazdasági helyzetben, illetve a társadalmi szerepek elosztásában mutatkozó különbségek. Ez azt jelenti, hogy nincs mérhető különbség az anyagi vagy a foglalkozási helyzetben (pl. nincs több munkanélküli a bevándorlók között, a vezető beosztásúak aránya, iskolázottság mértéke stb. is a többségi társadalom mérőszámaihoz hasonló adatokat mutat). Ugyanakkor a folyamatot nem feltétlenül kíséri nyelvi vagy vallási asszimiláció.

A *kulturális asszimilációt* akkulturációnak is nevezzük, ez akkor valósul meg, ha a kisebbségi csoport elveszíti megkülönböztető kulturális jegyeit és átveszi a domináns csoportét, azaz sajátos életformája eltűnik.

Az *akkulturáció* fogalma a pszichológiából és a kulturális antropológiából ered, a kulturális érintkezésnek olyan folyamatait jelöli, amelyek során társadalmak vagy csoportok, akár akaratlagosan, akár nem, egy másik társadalom vagy csoport bizonyos sajátosságaihoz asszimilálódnak. Egy ilyen folyamat az eredeti kulturális minták mélyebb rétegeiben is változtatásokat eredményez, melynek végeredményeként új kulturális minta alakul ki. A fogalom a kulturális változásra irányítja a figyelmet, amit bármilyen, közvetlen vagy közvetett (azaz írásos vagy más kommunikációs formák által végbemenő) kulturális

NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓRÓL EGY DOKUMENTUMFILM-GYŰJTEMÉNY KAPCSÁN

érintkezés eredményezhet. Az akkulturáció tehát különböző kulturális identitással rendelkező csoportok interakciójából következik. A bevándorlók esetében a saját közösség és a befogadó társadalom kulturális rendszereinek kölcsönhatása jelenik meg akkulturációként. Mind a saját, mind pedig az új, többségi kultúra vonatkozásában lehet a bevándorló nyitott és elfogadó vagy elzárkózó és elutasító. Történhet mindez saját döntés alapján, önkéntesen vagy külső kényszer hatására. A külső kényszer származhat a saját csoporton belülről vagy jöhet a többségi társadalom felől is. Az európai bevándorlás kapcsán az egyik leggyakoribb akkulturációs vitatéma a muszlim fejkendő viselése. A muszlim országokból érkező bevándorlók viszonya a fejkendő viseléséhez egy összetett akkulturációs folyamat eredményeképp lehet elutasító vagy elfogadó. A fejkendőt viselheti valaki meggyőződésből vagy a saját közösség, család általi kényszerből, de le is vetheti, akár önkifejezésének jeleként, akár a többségi társadalom által kényszerítve. A *Hunyd le a szemed, és nézz rám!* című film egy lehetséges álláspontot mutat be a fentiek közül.

A bevándorlók vallási, kulturális identitásának megőrzése és hozzáigazítása a többségi társadalom által kínált feltételekhez az akkulturáció további példáit nyújtják. Az *Újjászületés Vesztfáliában* hindu vallási vezetője rengeteg kreatív kompromisszum árán éli meg hitelesen vallási identitását, ami egyszerre tűnik autentikusnak és posztmodernnek.

A migránsok második generációjának életében igazi sorskérdésként jelenik meg az asszimilációhoz való viszony. A *kis Daniela* édesanyja mindent megtesz, hogy kislányának a lehető legjobb iskoláztatást nyújtsa a brit iskolarendszerben, úgy látja, ez az egyetlen esély, hogy az ő élete boldogabb, teljesebb legyen. Az *Elrendezett házasság* egyik hősnője az összes látszólagos asszimilációja ellenére makacsul hitegeti magát, hogy a hagyományos „elrendezett házasságban” majd boldog lesz; a vietnámi bevándorlók Csehországban, és a kínai bevándorlók Franciaországban felnőtt gyerekei pedig anyaországukba tett rendszeres látogatások során próbálják megérteni, hogy mit jelent „banányereknek”,

azaz kívül sárgának, belül fehérnek lenni. De jó példája az akkulturációnak a *Lépésről lépésre* című film szenegáli táncosa is, aki kulturális identitásának egzotikus elemeit hangsúlyozva afro-táncosként keresi kenyerét, miközben a holland állampolgársági vizsgára készül; vagy a Budapesten élő örmény harmonikás, akitől a róla készült film címe is származik: *Én is magyar vagyok!*

A migránsok többségi társadalombeli helyzetéről beszélve az asszimiláció és akkulturáció mellett a leggyakrabban az *integráció* kifejezést használjuk. A kifejezésnek két lehetséges megközelítését tárgyalhatjuk. Az első szerint a társadalmak működésének és működtetésének olyan módjáról van szó, melyben a *társadalmi integráció* egyenlő jogokat és lehetőségeket jelent minden ember számára. Képviselői szerint akkor beszélhetünk társadalmi integrációról, ha a társadalmi élet egyetlen dimenziójában sem találunk szignifikáns eltéréseket az egyes társadalmi csoportok helyzetében, illetve, ha vannak eltérések, akkor tovább kell javítanunk az életlehetőségeket. Ennél a megközelítésnél a társadalmi integráció ellentéte a kirekesztés, a *szegregáció*. Ez utóbbi a társadalmi távolságtartás intézményesített, fizikai elkülönülésben kifejeződő formája. A szegregációt általában valamely domináns csoport kényszeríti rá egy kisebbségi csoportra. Mindazonáltal a szegregáció ritkán valósul meg teljes mértékben: a megkülönböztetést gyakorló társadalmak legtöbbségében elkerülhetetlenül előfordul csoportok közötti érintkezés. Az erőteljes lakóhelyi szegregáció ellenére megvalósuló társadalmi érintkezésre jó példa A *„Chicago tömbház”* című film.

A második megközelítés szerint a társadalmi integráció egyfajta növekvő *szolidaritást* és kölcsönös identifikációt jelent. Ilyen értelemben a társadalmi integráció úgy értelmezhető, mint a harmonikus interakciót és szolidaritást elősegítő tényező a társadalom minden szintjén és alrendszerében. Ennél a megközelítésnél a társadalmi integráció ellentéte a *dezintegráció*.

A bevándorlók társadalmi integrációjára jellemző, hogy hosszú, sőt, időben nem lehatárolt, általában több generáción keresztül zajló folyamat. A migránsok társadalmi integrációjának megkülönböztetjük egy

úgynevezett *strukturális szintjét*, ez a jogi, szociális-gazdasági és politikai dimenzióban mérhető különbségekben nyilvánul meg. Például ugyanazok a jogszabályok vonatkoznak-e a bevándorlókra, mint az állampolgárookra? A migránsok munkaerő-piaci, lakhatási, iskoláztatási helyzete különbözik-e a többségi társadalom tagjaitól? A politikai aktivitás tekintetében van-e különbség a migránsok és nem migránsok között?

Az integráció második szintje a *kulturális szint*, itt a már tárgyalt akkulturációs folyamat alakulását vizsgálhatjuk. A harmadik szint a *szociális, vagy kapcsolati integráció*, itt a migráns egyének és közösségek kapcsolatrendszer, kötődései alapján vizsgálhatjuk az integrációt. Vannak-e és milyen kapcsolatai a többségi társadalom tagjaival, más migránsokkal, az anyaországban élőkkel? Kik a barátai, kikre számíthat, ha baj van? Milyenek a migráns közösség házassági szokásai: nyitott vagy zárt a többségi társadalom felé, illetve nyitott vagy zárt az anyaország felé? A negyedik szint az *identifikációs integráció*, itt a migráns egyének önmeghatározását vizsgálhatjuk, kinek, minek vallják magukat, miként látják a csoportjukba tartozókat.

Az integráció mindemellett kétirányú folyamat. Ez azt jelenti, hogy a fentebb tárgyalt szinteken és dimenziókban nem csak a migránsok stratégiáján és értékválasztásán múlik az integráció sikere, hanem a többségi társadalom tagjainak attitűdje és viselkedése is jelentősen meghatározza az integrációs folyamat kimenetelét. Az európai társadalmakban nagyon sok elutasítás éri a bevándorlókat, ezeknek a feldolgozása, a többségi társadalom attitűdjének formálása sokuk számára hivatássá lett. Ezeket az élményeket dolgozza fel a *Ciutat Vella Sport Klub*, az *Ez én vagyok!* vagy az *Én is olyan vagyok, mint te!* című film.

Bízom benne, hogy a migráció, és a migránsok megértéséhez, a bevándorlókkal szembeni előítéletek leküzdéséhez ez a kiadvány, és benne ez a rövid tanulmány is hozzájárul. Legfőképpen abban bízom, hogy az *Idegenek a kertemben* projekt által összegyűjtött dokumentumfilmek minél több érdeklődőt hoznak közelebb ehhez a rendkívül gazdag és sokoldalú témához.